AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LIV, 2008

Fenomene de salienţă în lexic. O tipologie

de
DIRK GEERAERTS

As essentially an analysis of the various types of salience, this essay develops an original notion of structure as constituted by the interplay between the semantic and the pragmatic perspectives. The distinction drawn by the author between semasiology and onomasiology clarifies the difference between an analysis of salience conducted on the basis of words and one conducted on the basis of concepts.

1. Salienţa ca variabilă lexicologică

Cînd cineva are în vedere problema impactului pe care Semantica Cognitivă (cf. Langacker 1990a, Lakoff 1987 sau Taylor 1989) îl are în domeniul cercetării lexicologice, ar fi probabil corect să se afirme că atenţia acordată în mod regulat fenomenelor de salienţă[1] reprezintă una dintre marile inovaţii ale paradigmei cognitive. În calitate de studiu al limbii ca sistem de categorii, semantica cognitivă a primit un impuls important din partea orientărilor teoretice dezvoltate în psiholingvistică şi în lingvistica antropologică, cu privire la manifestarea prototipicităţii în structura categoriilor lingvistice. În esenţă, teoria prototipului are ca obiect de cercetare fenomenele de salienţă; ea arată că diverse realizări semantice dintre limitele unei anumite categorii nu au aceeaşi importanţă structurală în interiorul categoriei respective.

În semantica cognitivă, atenţia acordată salienţei nu fost atît de sistematică pe cît s-ar fi cuvenit. Există manifestări ale fenomenelor de salienţă care nu fost încă studiate la fel de profund şi de cuprinzător ca salienţa prototipurilor. Scopul cercetării de faţă este, aşadar, de a propune o privire de ansamblu asupra diverselor forme ale efectelor de salienţă a căror deosebire se poate dovedi utilă. Prezentarea unei tipologii a fenomenelor de salienţă se întemeiază pe deosebirea următoarelor patru tipuri de salienţă: *perspectivală*, *semasiologică*, *onomasiologică* şi *structurală*.

Deşi pedanteria terminologică şi supraabundenţa taxonomică sînt reale pericole pentru o astfel de încercare există un motiv mult mai important pentru care demersul de faţă se poate dovedi folositor: salienţa este locul în care structura şi uzul se întîlnesc. Să ne îndreptăm atenţia asupra semanticii lexicale şi a teoriei prototipului. Analiza semantică tradiţională are ca obiect descrierea diverselor înţelesuri ale unităţilor lexicale şi relaţiile structurale dintre aceste înţelesuri. De pildă, în analiza

[1] Cuvîntul nu este bine fixat în terminologia ştiinţifică românească. Am optat pentru traducerea engl. *salience* prin rom. *salienţă*, ţinînd cont că noţiunea este deja prezentă, în limba română, în inventarul terminologic al unor ştiinţe socio-umane (psihologie şi sociologie, mai ales). De asemenea, echivalarea s-a realizat verificîndu-se adoptarea şi adaptarea unităţii lexicale respective în alte limbi romanice: fr. (la) *salience*, it. (la) *salienza*. În *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press, 2006, p. 154, Alan Cruse formulează următoarea definiţie: „**salienţă** (**prominenţă**). Ceva din cîmpul perceptual este salient în măsura în care intră în centrul atenţiei. Se întîmplă astfel pentru că acel ceva atrage atenţia într-o măsură mai mare decît elementele învecinate sau înconjurătoare sau pentru că intrarea în centrul atenţiei se face un efort cognitiv mai mic".

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

realizată de Katz şi Fodor asupra termenului *burlac*[2] se descriu valorile pe care 'burlac' le poate avea în uzul actual şi, în acelaşi timp, se descriu relaţiile noţionale dintre valorile respective, sub forma unei structuri ierarhice bazate pe trăsături semice comune (Katz/ Fodor, 1963). O astfel de analiză este de fapt un inventar de posibilităţi structurat; ea arată gama de valori din care vorbitorii au posibilitatea de a alege pentru a realiza o comunicare. Studiul respectivelor acte de comunicare, adică alegerile propriu-zise făcute de vorbitori, nu face parte din descriere. Pe de altă parte, teoria prototipului include aspecte ale uzului în descrierea structurală a categoriilor lexicale; faptul că anumite valori din structura unei categorii sînt mai saliente decît altele ilustrează că ele sînt întrebuinţate mai frecvent. E adevărat, frecvenţa de apariţie nu este singurul factor determinant al prototipicităţii, dar după coerenţa conceptuală, ea are cu siguranţă un rol semnificativ.

În cercetarea fenomenelor salienţă, ar trebui să fie clar că îmbinarea structurii cu uzul este şi o întrepătrundere a *semanticii* cu *pragmatica*; semantica, în calitate de studiu al structurii şi pragmatica, în calitate de studiu al uzului, se întîlnesc ori de cîte ori salienţa este considerată *o reflectare structurală a fenomenelor pragmatice*. Această întrepătrundere a perspectivei semantice cu cea pragmatică presupune existenţa unei viziuni uşor diferite faţă ceea ce se înţelege în mod obişnuit prin 'structură': în vreme ce structurile lingvistice sînt, în mod tradiţional, concepute doar ca ansambluri ierarhizate de *posibilităţi*, adăugarea salienţei pragmatice implică, mai degrabă, apariţia *probabilităţilor* decît doar a simplelor posibilităţi.

2. Salienţa perspectivală

Primul pas ce trebuie făcut este de a defini noţiunea de salienţă perspectivală, un tip mai mult sau mai puţin distinct de cele ce urmează a fi discutate şi care va fi succint menţionat aici. În semantica cognitivă, salienţa perspectivală este reprezentată de perechi terminologice precum *profile* şi *base* sau, mai general, *figure* şi *ground*[3] (pentru definiţii şi aplicaţii ale acestor noţiuni vezi, printre alţii, Langacker 1990a sau Talmy, 1978). Menţionînd doar un exemplu foarte simplu, observăm că unitatea lexicală *mînă* denumeşte o anumită parte a corpului, dar se întîmplă să fie aşa numai prin raportare la un anumit fond noţional, adică cel de braţ. Aceasta este o chestiune decisivă de perspectivare: un anumit aspect din realitate[4] (mîna şi braţul) este pus în perspectivă într-un fel anume.

Diferenţa capitală dintre salienţa lexicală perspectivală şi cele ce urmează a fi menţionate constă în faptul că celelalte tipuri definite mai jos implică, fără excepţie,

[2] Engl. *bachelor*. Acest exemplu este amplu comentat în literatura de specialitate. În lucrările introductive de lingvistică cognitivă, exemplul este examinat, de pildă, în William Croft şi D. Alan Cruse, 2004, *Cognitive linguistics*, Cambridge University Press; Vyvyan Evans şi Melanie Green, 2006, *Cognitive linguistics. An introduction*, Edinburgh University Press (n. trad.); Dirk Geeraerts şi Hubert Cuyckens (editori), 2007, *The Oxford Handbook of Cognitive linguistics*, Oxford University Press (n. trad.).

[3] În terminologia ştiinţifică românească, noţiunile respective ar putea subsumate perechii *profil* şi *bază*, dat fiind că fluctuaţia terminologică din literatura de specialitate de limbă engleză nu este atît de categorică încît să reclame întrebuinţarea, în limba română, a două dublete conceptuale. Pentru definirea celor două perechi terminologice, v., de pildă, Alan Cruse, *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press, 2006, p. 64 (*figure and ground)* şi p. 141 (*profile and base*) (n. trad.).

[4] Engl. *chunk of reality*.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

diferenţe de salienţă între variantele lexicologice (variantele fiind sensuri, contexte sintagmatice, forme lexicale, categorii lexicale sau dimensiuni distinctive). Spre deosebire de acestea, salienţa de tip perspectival are în vedere doar una dintre aceste variante lexicologice (sau, mai precis, doar un singur sens lexical); în interiorul acestui sens, anumite aspecte ale referentului extralingvistic capătă mai multă importanţă decît altele. Pe scurt, salienţa *perspectivală* presupune existenţa unor diferenţe de perspectivă în interiorul unui singur construct de realitate, în vreme ce celălalt tip (pe care îl vom numi salienţă *variaţională*) presupune relaţii preferenţiale între diferite constructe de realitate. Salienţa perspectivală se defineşte prin [raportare la – n.trad] aspecte diferite ale situaţiei extralingvistice (în cel mai larg sens posibil al 'situaţiei') pe care o desemnează o expresie lingvistică: 'mînă' evocă întregul braţ ca fond al conceptualizării, dar numai partea terminală a braţului este salient conceptualizată de 'mînă'. Pe de altă parte, salienţa variaţională se defineşte prin [raportare la – n. trad] diferite expresii lingvistice sau [la] proprietăţi ale respectivelor expresii: proprietatea semantică a lui 'mînă', cu înţelesul 'parte terminală a braţului uman', este mai salientă decît proprietatea cu înţelesul 'muncitor' (ca în 'mînă de lucru'), acesta din urmă fiind, aşadar, o valoare mai puţin prototipică.

Confuzia ar trebui evitată mai ales cînd fiecare din expresiile lingvistice care urmează a fi comparate din perspectivă variaţională prezintă cîte un construct perspectival diferit al aceluiaşi aspect din realitate. Descrierea unei tranzacţii comerciale fie prin verbul 'a cumpăra', fie prin verbul 'a vinde' implică o alegere onomasiologică. Dacă unul din cei doi termeni apare ca alternativă mai evidentă, există o diferenţă de salienţă variaţională între cele două verbe; ar trebui, să spunem, de pildă, că 'a cumpăra' este un mod mai salient de a vorbi despre o tranzacţie comercială decît 'a vinde'. În cazul lui 'a cumpăra', cumpărătorul este mai salient decît vînzătorul, iar reversul este valabil în cazul lui 'a vinde'. În astfel de exemple, compararea deosebirilor de salienţă perspectivală nu este totuna cu compararea salienţei onomasiologice a expresiilor lingvistice înseşi, adică probabilitatea ca una sau alta dintre ele să fie întrebuinţată în situaţii în care ambele pot fi folosite.

3. Relaţii semasiologice, onomasiologice şi structurale

Într-o altă etapă din realizarea clasificării, trebuie făcută o distincţie între salienţa onomasiologică şi cea semasiologică. Deosebirea conceptuală între semasiologie şi onomasiologie necesită o serie de explicaţii suplimentare, dat fiind că ţine de doi termeni care, din păcate, nu fost incluşi în terminologia lingvistică standard din cursurile introductive. Distincţia terminologică a fost pusă în circulaţie la începutul secolului al XX-lea în perioada de geneză a metodelor structurale de analiză semantică. Termenii au fost impuşi de romanistul elveţian Karl Vossler în 1919[5]. Din

[5] Încă din 1887, adică înaintea lui Karl Vossler, lingvistul român Lazăr Şăineanu, valorifica termenul *semasiologie* pentru a denumi „doctrina semnificaţiunilor". Aproape necunoscut în lingvistica europeană occidentală, volumul *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor* este – observă Livia Vasiluţă, editorul celei mai recente ediţii a operei lui L. Şăineanu (Editura de Vest, Timişoara, 1999) – apreciat favorabil de Carlo Tagliavini, marele romanist comentînd că *Semasiologia...* „este prima monografie generală asupra semanticii unei limbi romanice" (op. cit., p. IV). De altfel, L. Şăineanu notează că, în calitate de „doctrină a semnificaţiunilor ori (...) a «funcţiunii» cuvintelor " (ibidem, p.7), *semasiologia* sau

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

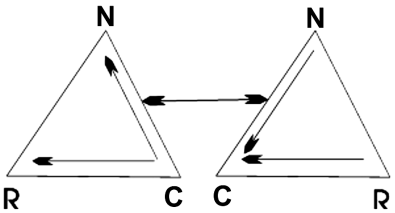
punct de vedere terminologic, distincția este încă prezentă în acele ramuri ale lexicologiei europene (continentale) care conservă moştenirea semanticii structuraliste (cum ar fi, de exemplu, şcoala coşeriană din Germania). În lumea anglo-saxonă terminologia este vag cunoscută. În esență, distincția ilustrează două moduri de a pune în perspectivă relația structuralistă dintre *signifié* şi *signifiant*. Această pereche terminologică ridică, la rîndu-i, numeroase probleme, dar pentru scopul lucrării de față este suficient să echivalăm semnificantul cu forma unui cuvînt şi semnificatul cu noțiunile asociate formei respective.

Perspectiva semasiologică are ca punct inițial cuvîntul şi se interesează de felul în care mai multe noțiuni (sensuri, dacă vreți) sînt asociate acelui cuvînt. Acesta este, desigur, tipul obişnuit de analiză prin care se descriu înțelesurile unui cuvînt şi relațiile dintre ele. Cercetarea onomasiologică inversează însă perspectiva şi are ca punct inițial noțiunea; ea se interesează de felul în care diverse cuvinte exprimă o noțiune dată sau care sînt relațiile structurale dintre cuvinte. În tradiția practică, perspectiva onomasiologică s-a concretizat mai cu seamă în studiile asupra cîmpului lexical. De exemplu, sinteza bibliografică a cercetărilor onomasiologice publicată de Bruno Quadri în 1952 reprezintă o trecere în revistă a analizelor privind diverse cîmpuri lexicale (Quadri 1952). Kurt Baldinger (un alt romanist elvețian) a prezentat deosebirea terminologică astfel: „Semasiologia (...) are ca obiect cuvîntul în stare de izolare şi felul în care se manifestă sensurile sale, în timp ce onomasiologia are ca obiect desemnările unei anumite noțiuni, adică multitudinea de expresii care formează un întreg" (Baldinger 1980: 278).

Un mod mai succint de a formula distincția ar fi că semasiologia are în vedere *sensurile* în timp ce onomasiologia are în vedere *numirea* (*desemnarea*). Comentariul lui Baldinger arată cît se poate de clar existența unei ambiguități în definirea onomasiologiei. Pe de o parte, cînd onomasiologia este concepută ca 'desemnare' (sau numire), se are în vedere relația dintre entitățile semantice şi unitățile lexicale care le numesc. Pe de altă parte, dacă onomasiologia este concepută ca 'multitudine de expresii care formează un întreg', ea are în vedere relațiile mutuale dintre unități lexicale înrudite. În această accepție, cercetarea onomasiologică va tinde să coincidă cu studiul cîmpurilor lexicale, ca întreprindere pur structurală, altfel spus ca demers care se interesează prea puțin de alegerile concrete dintr-un şir de variante existente în interiorul cîmpului lexical şi prin care aproape toată, dacă nu chiar întreaga atenție este orientată către analiza relațiilor dintre forme. În practică, aşa-numita cercetare onomasiologică a fost, de fapt, restrînsă la studiul cîmpurilor lexicale în maniera mai sus menționată. De aceea, ar fi utilă impunerea unei deosebiri terminologice între cele două tipuri de analiză onomasiologică, pentru că ne-ar ajuta să distingem între viziunea onomasiologică pur structurală şi cea pragmatică; dacă termenul *onomasiologie* este rezervat demersului pragmatic, în care relația cu referentul este avută în vedere explicit, atunci celălalt tip de demers ar putea fi numit *structural*.

ideologia are un loc distinct în cercetarea lingvistică, aspect deja consemnat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de lingvişti germani precum A. Schleicher.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

Schema 1: Relaţiile semiotice între grupurile dominante de manifestare a salienţei în lexic

Deosebirile dintre cele trei perspective astfel definite pot fi prezentate schematic cu ajutorul celor două triunghiuri semiotice, ca în schema 1. Dacă păstrăm distincţia între Cuvînt (sau unitate lexicală, C, în schemă), concept (N[6] în schemă) şi referent (R în schemă), atunci *semasiologia* se ocupă cu cercetarea felului în care o anumită unitate lexicală poate exprima diverse noţiuni sau, cu alte cuvinte, (judecînd lucrurile mai degrabă extensiv decît intensiv), a felului în care se pot desemna diverse tipuri de referenţi. Acest fapt este ilustrat prin săgeţile din triunghiul situat în partea stîngă. *Onomasiologia*, în sensul restrîns de mai sus, descrie felul în care referenţii sau noţiunile pot fi desemnate prin anumite expresii [lingvistice – n.tr.]; acest fapt este ilustrat prin săgeţile din triunghiul situat în partea dreaptă. Prin urmare, *o analiză structurală*, se ocupă cu cercetarea relaţiilor semantice dintre expresii. În schemă, acest fapt este indicat prin săgeata dintre cele două triunghiuri. De fapt, săgeata uneşte liniile dintre N şi C, nu doar N-urile şi C-urile ca atare, pentru că analiza structurală are în vedere expresiile în calitate de uniuni între forme şi înţelesuri, nu doar formele cuvintelor şi noţiunile semantice luate separat. (Prin urmare, ambidirecţionalitatea săgeţii dintre triunghiuri nu indică o corespondenţă de unu la unu, ci ilustrează faptul că analiza structurală este una de natură reciprocă; ea se interesează, ca să spunem aşa, de o unitate din perspectiva celeilalte şi viceversa).

Ţinînd cont de distincţia între semasiologie şi onomasiologie cît de şi dubla interpretare a onomasiologiei, noţiunile *salienţă semasiologică*, *salienţă onomasiologică* şi *salienţă structurală* pot fi acum definite.

4. Salienţa semasiologică

Salienţa semasiologică este o relaţie între diversele posibilităţi semantice ale unei unităţi lexicale date. Un lexem/morfem poate avea valori semantice variate, ca atunci cînd *din* exprimă conţinerea[7] (‘mărul *din* fructieră’[8]) sau includerea/ situarea (‘satul *din* deşert’[9]). Unele dintre valorile exprimate de un element lexical pot fi mai centrale decît altele, în special pentru că se pot manifesta mai frecvent în gama de realizări[10] a acestuia sau pentru că formează centrul semantic al unei structuri de tip reţea sau de tip asemănare de familie[11] şi faţă de care celelalte valori apar ca extensiuni. De exemplu, în structura lui *din*, conţinerea pare a fi mai centrală decît includerea (vezi Vandeloise 1994). Sub aspect practic, salienţa semasiologică

[6] Am întrebuinţat simbolul N (de la noţiune), pentru a evita identitatea între C (de la cuvînt) şi C (de la concept).

[7] Engl. containment.

[8] Engl. ‘the apple *in* the bowl’.

[9] Engl. ‘the village in the desert’.

[10] Engl. range of application.

[11] Engl. family resemblance.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

coincide cu prototipicitatea. Întrucît efectele de prototipicitate constituie cel mai bun exemplu de salienţă lexicologică nu este necesară o întoarcere la literatura de specialitate (vezi Geeraerts 1989c pentru o introducere şi Taylor 1989 pentru o prezentare amănunţită). Două lucruri necesită, totuşi, clarificare pentru a pregăti discuţia despre salienţa onomasiologică.

În primul rînd, prototipicitatea poate fi definită atît ca relaţie între unităţile lexicale şi înţelesurile lor cît şi ca relaţie între o unitate lexicală cu unul dintre înţelesuri şi referenţii corespunzători acelui înţeles (vezi Kleiber 1990). De exemplu, în primul caz se evidenţiază că sensul de 'biological species' al engl. 'bird' este mai încetăţenit decît sensul argotic al engl. 'bird' prin care se face referire la o fată[12]. În cel de-al doilea caz, se poate arăta că măcălendrii[13] şi vrăbiile sînt membri mai centrali ai sensului 'biological species' decît pinguinii şi struţii. Distincţia între cele două posibile definiţii ale prototipicităţii are un rol hotărîtor în deosebirea polisemiei de vag; din toate întrebuinţările multiple ale unei unităţi lexicale, numai unele constituie veritabile diferenţe de sens (ceea ce reflectă polisemia), în timp ce altele pot fi considerate simple specificări referenţiale (ceea ce reflectă mai degrabă vagul decît polisemia). De curînd, s-a sugerat (Taylor 1992, Geeraerts 1993a) că distincţia între polisemie şi vag ar fi mult mai puţin stabilă decît s-a presupus în mod obişnuit; dacă acest demers se dovedeşte a fi corect, atunci deosebirea între două nivele diferite de prototipicitate (semantică şi referenţială) marchează mai curînd punctele finale ale unui continuum decît o dihotomie tranşantă.

În al doilea rînd, ar fi utilă diferenţierea între aspectele paradigmatice şi cele sintagmatice ale înţelesurilor lexicale. Pentru început, ar fi indicat să observăm că fiecare dintre valorile exprimate de un element lexical relaţional poate apărea într-un cadru sintagmatic specific. În cazul conceptelor spaţiale relaţionale, semantica cognitivă descrie un astfel de cadru prin termeni precum 'traiectorie' şi 'reper'[14] (vezi Langacker 1990a). De exemplu, reperul unei unei relaţii de conţinere trebuie să fie un recipient care are, cum s-ar zice, 'potenţial de conţinere', în timp ce traiectoria trebuie să fie ceva 'conţinubil'[15] în raport cu reperul. Relaţia de conţinere în sine are valoare paradigmatică în timp ce potenţialul de conţinere al reperului este de natură sintagmatică. Restricţiile impuse vecinătăţilor sintagmatice seamănă cu vechile restricţii de selecţie, numai că ele includ acum în mod explicit şi (grupuri de) referenţi, nu doar cuvinte.

Ca exemplu mai detaliat poate fi invocat un cuvînt a cărui analiză a devenit mai mult sau mai puţin clasică în semantica cognitivă şi anume prepoziţia engl. *over* (vezi

[12] Aceeaşi deosebire este reflectată, în limba română, prin deosebirea între *pasăre* şi *puicuţă*.

[13] Engl. *robins*.

[14] Engl. *trajector and landmark*. Alan Cruse, în *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press, 2006, p. 183, formulează următoarea definiţie: „**traiectorie şi reper**. Aceşti termeni (introduşi de Langacker) se referă la entităţi profilate, descrise ca fiind într-o relaţie în care una este mai salientă (traiectoria) decît cealalaltă (reperul). Se dă, ca exemplu, relaţia spaţială exprimată prin *A este deasupra lui B*. În acest caz, A se află în centrul atenţiei (cu toate că atît A cît şi B sînt profilate), iar B are rol de punct de referinţă spaţială şi este întrucîtva trecut în plan secund. Spunem, deci, că A este traiectoria, iar B, reperul. Termenii pot fi descrie orice tip de relaţie, inclusiv, de pildă, subiectul (traiectoria) şi complementul (reperul) unui verb tranzitiv.

[15] Engl. 'containable'.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

Lakoff 1987). Geeraerts (1992a) argumentează că există trei relaţii spaţiale de bază ce trebuie deosebite în structura semantică a prepoziţiei olandeze *over*. Ele sînt definite mai jos, sub forma a,b şi c şi ilustrate cu exemple de la (1) la (3) (rp înseamnă 'reper' şi tr 'traiectorie'). Gama de realizări a prep. *over* nu este limitată doar la aceste cazuri, pentru că, printre altele, relaţiile spaţiale pot apărea în situaţii care presupun o mişcare reală, în situaţii care presupun o mişcare fictivă şi în exemple care presupun relaţii statice.

(a) Extinderea dinspre un punct sau o regiune a rp spre un punct sau o regiune din cealaltă parte a rp, concomitent cu traversarea rp.

(b) Extinderea dintr-un punct sau dintr-o regiune din interiorul spaţiului definit de rp către un alt punct sau o altă regiune din interiorul acelui spaţiu (fără a ieşi în afara acestuia).

(c) Situarea în cealaltă parte a rp, prin raportare la poziţia unui observator.

(1) *De bal rolt over de lijn.*
'Mingea se rostogoleşte *peste* linie (de cealaltă parte a ei)'.
(2) *De agent kuiert over het marktplein.*
'Poliţistul se plimbă *prin* piaţă'.
(3) Over de rivier deed de atleet zijn oefeningen.
'Dincolo de rîu, sportivul se antrena'.

Relevanţa unei analize separate a restricţiilor sintagmatice impuse traiectoriei şi reperului devine clară dacă se compară restricţiile de selecţie care guvernează cele trei relaţii de bază. Fără a intra în toate detaliile, trebuie observat că nu prea există restricţii de traiectorie şi de reper în cazul valorii semantice (a): atît traiectoria cît şi reperul pot fi uni-dimensionale (puncte), bi-dimensionale (linii) sau tri-dimensionale (obiecte), în orice combinaţie. Cu toate acestea, cazul (b) ilustrează restricţiile impuse atît traiectoriei cît şi reperului.

Pe de o parte, întrucît relaţia spaţială la care se face referire prin prep. *over* trebuie să rămînă în limitele reperului, obiectul prepoziţional trebuie să aibă o extensiune de tip linie sau suprafaţă, aşadar conceperea lui ca linie sau ca suprafaţă ar trebui să fie posibilă. Acest fapt reieşe cu destulă claritate atunci cînd se iau în considerare obiectele tri-dimensionale. În timp ce, în (4) şi (5), avem cazuri tipice de linii şi de suprafeţe, în (6) avem de-a face cu un obiect tri-dimensional a cărui a treia dimensiune (înălţimea) nu împiedică manifestarea proprietăţii de a avea o suprafaţă limitată care să permită actualizarea relaţiei de tip *over* (*pe*/ *peste*). Însă în (7), dimensiunea verticală a obiectului tri-dimensional este atît de importantă încît nu este permisă imaginarea unei suprafeţe care să permită acţiunea de a umbla fără ţintă. După cum reiese din (8), valoarea (a) a prep. *over* nu impune o astfel de restricţie. Totuşi, acest fapt nu înseamnă că un obiect precum *schutting* 'gard' este incompatibil cu valoarea (b) a prep. *over*. Exemplul (9) arată că trăsătura relevantă nu este poziţia obiectivă a suprafeţei orizontale sau verticale, ci mai degrabă trăsătura funcţională de „deplasabilitate": ceea ce cu greu ar fi o suprafaţă de deplasare pentru fiinţele umane, poate constitui traseul natural al unor insecte.

Pe de altă parte, dat fiind că traiectoria unei relaţii de tip *over* trebuie, conform valorii (b), să rămînă între limitele reperului, aceasta va fi de regulă mai mică decît reperul, suficient de mică încît să se mişte pe suprafaţa sau de-a lungul liniei constituite de reper. În cazul reperelor de tip linie, mai ales, acest aspect nu presupune totuşi ca traiectoria să fie mai mică decît reperul în toate direcţiile. Ţinînd cont că liniile reale nu sînt aproape niciodată uni-dimensionale, pentru că au întotdeauna o

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

anumită lățime ca cea de-a doua dimensiune, traiectoria nu trebuie să fie mai îngustă (ci mai mică). De pildă, în (10), obiectul mişcător poate fi mai lat decît linia propriu-zisă. (Trenul e mai lat decît calea ferată.)

(4) *Jan fietste over het pad.*
'Ion mergea cu bicicleta pe drum'.
(5) *Jeanne kuierde over de markt.*
'Ioana se plimba prin piață'.
(6) *Mark dwaalde over de berg.*
'Marcu a hoinărit pe munte'.
(7) * *Marie dwaalde over de schutting.*
* 'Maria a hoinărit pe gard'.
(8) *Karel klon over de schutting.*
'Carol a sărit peste gard'.
(9) *De spin kroop maar door over de schutting.*
'Păianjenul se tot urca pe gard'.
(10) *De trein glijdt over de monorail.*
'Trenul circulă pe monoşină'.

Cadrul sintagmatic al fiecărei valori semantice poate avea realizări tipice sau mai puțin tipice. De pildă, 'mărul e în fructieră' se referă la o relație tipică de conținere, în timp ce 'tarta cu jeleu e în valiză' este o realizare atipică (deşi relația de conținere este, în sine, aceeaşi ca şi în realizarea tipică). Astfel de relații de tipicitate ilustrează conceptul de *salienţă sintagmatică*. În cazul prep. *over*, realizările valorii (b), întrucît evocă mai uşor un reper de tip linie sau suprafață sînt, din perspectivă sintagmatică, mai saliente decît altele. Dintre exemplele de mai sus, (4) şi (5) sînt mai tipice decît (6) şi (9). În aceeaşi direcție, exemplele în care traiectoria nu este în întregime cuprinsă între limitele reperului – ca în enunțul (10) – sînt mai puțin canonice sub aspect sintagmatic.

5. Salienţa onomasiologică

Îndreptîndu-ne atenția spre salienţa onomasiologică trebuie, mai întîi, să evităm o posibilă greşeală. În general, la nivel onomasiologic, salienţa presupune preferința pentru o expresie față de alta ca nume pentru un anumit referent sau tip de referent. Existența unor astfel de nume alternative pare să coincidă cu tipul de variație formală studiat în mod obişnuit de sociolingvistică sau de dialectologie. În tabelul 1 sînt prezentate mai multe tipare lexicale dintr-un proiect privind denumirile articolelor de îmbrăcăminte, detaliat în Geeraerts, Grondelaers, Bakema (1994). Pentru fiecare exemplu din tabelul 1 există cîte un tipar denominativ distinct în olandeza belgiană şi în olandeza neerlandeză, cu toate că articolele de îmbrăcăminte sînt, în realitate, aceleaşi. De pildă, pentru desemnarea jambierelor, alegerea între *legging* şi *caleçon* dobîndeşte aceeaşi valoare ca şi distincția între diferitele pronunții ale aceleiaşi forme fonologice în arii geografice deosebite sau în straturi sociale diferite ale unei comunități lingvistice.

Această variație onomasiologică poate fi numită 'formală' sau 'sinonimică', dar ni se pare utilă constatarea că aceşti termeni nu coincid în toate privințele. Termeni precum *legging* şi *caleçon* sînt sinonime denotative, dar nu absolute, dat fiind că ele au o distribuție geografică diferită. Cei doi termeni au acelaşi înțeles doar în sens restrîns, denotativ, dar e evident că au valoare sociolingvistică diferită (în accepția largă a termenului *sociolingvistică*). Tot astfel, termenul variație 'formală' (pe care

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

mi-l voi asuma pe tot parcursul lucrării) ar putea induce ideea că variaţia în cauză este neînsemnată sau irelevantă, în sensul că ar putea face trimitere doar la nişte simple 'variante noţionale'. Cu toate acestea, alternanţa între *legging* şi *caleçon* nu este un caz de variaţie liberă, ci pune în lumină o anumită stratificare a comunităţii lingvistice.

Tabelul 1. Diferenţe de tipare denominative între olandeza neelandeză şi olandeza belgiană

CUVÎNT	SURSE BELGIENE	SURSE NEELANDEZE
caleçon	40 (38%)	-
legging	26 (24,7%)	91 (100%)
leggings	39 (37,3%)	-
blouson	13 (46,4%)	-
jack	15 (53,6%)	85 (100%)
jeans	64 (97%)	38 (70,4%)
spijkerbroek	2 (3%)	16 (29,6%)

Greşeala de care aminteam constă în restrîngerea variaţiei onomasiologice doar la acest tip de variaţie 'formală'. Pe lîngă variaţia sinonimică prezentată aici, mai există, desigur, şi cazuri în care alegerea unui alternative denominative presupune şi o încărcătură semantică. Să avem în atenţie următoarea deosebire între olandeza belgiană şi olandeza neerlandeză:

(11) *Hij kwam* langs *de deur naar binnen* (olandeza belgiană).
'El a intrat pe uşă'.
(12) *Hij kwam* door *de deur naar binnen* (olandeza neelandeză).
'El a intrat pe uşă'.

În olandeza belgiană se foloseşte în mod obişnuit prepoziţia *langs* 'via', în care focalizarea semantică e asupra direcţiei ca atare. În olandeza neerlandeză, se întrebuinţează prepoziţia *door* 'prin', care adaugă ideea de pătrundere şi de traversare[16]. Deşi preferinţa pentru o construcţie sau alta este normală, ea nu este neutră sub aspect conceptual întrucît angajează o perspectivă diferită de la un caz la altul. Acest lucru presupune că, pe lîngă salienţa formală a sinonimelor, problematizată pe baza exemplului *leggings*/ *caleçon*, trebuie să delimităm şi o altă variaţie onomasiologică, care este de natură semantică sau conceptuală; ea implică opţiunea pentru o categorie semantică (nu doar pentru o unitate lexicală) faţă de alta, atunci cînd se face vorbire despre o anumită situaţie din lumea reală (cum ar fi aceea de a intra pe uşă). În contrast cu variaţia onomasiologică 'formală', aceasta se va numi variaţie onomasiologică 'categorială', pentru că presupune o alegere de o altă natură.

Desigur că existenţa unei astfel de opţiuni categoriale nu este o idee în întregime nouă, întrucît pe ea se întemeiază, în parte, nivelul de bază al modelului de structură taxonomică propus de Berlin ş.a. (v. Berlin 1978). Se pot face totuşi destule observaţii pentru ameliorarea modelului de salienţă onomasiologică cu nivel de bază. Cel puţin următoarele două aspecte pot fi luate în considerare.

[16] Engl. "which adds the notion of a passage that is penetrated and crossed".

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

În primul rînd, modelul cu nivel de bază asociază salienţa onomasiologică mai degrabă cu nivelele ierarhice din arborele taxonomic decît cu simplele cuvinte. S-a argumentat (Geeraerts, Grondelaers, Bakema, 1994), totuşi, că noţiunea de salienţă onomasiologică nu trebuie restrînsă doar la nivele, ci extinsă – generalizată, dacă se poate – la categorii individuale. Fără a relua aici toate argumentele, tabelul 2 oferă un model de observaţii relevante.

Tabelul 2. Diferenţe de salienţă onomasiologică între co-hiponime

CUVÎNT	SALIENŢĂ ONOMASIOLOGICĂ
broek[17]	46,47
short-shorts[18]	45,61
bermuda[19]	50,88
Legging-leggings-caleçon[20]	45,50
jeans-jeansbroek-spijkerbroek[21]	81,66
t-shirt[22]	70,61
blouse-bloeze-bloes[23]	61,52
overhemd[24]	31,45
topje[25]	29,62
shirt[26]	29,06
hemd[27]	22,31
Overhemdblouse	12.74

Datele din tabel au la bază următoarea definiţie operaţională a salienţei onomasiologice: salienţa onomasiologică a unei categorii lexicale este rezultatul împărţirii frecvenţei unui element lexical care numeşte o categorie la frecvenţa de ocurenţă cumulativă din baza de date a valorilor semantice exprimate de acel element lexical. Să prezentăm şi raţionamentul care legitimează această definiţie. Pentru fiecare valoare semantică (concept sau tip de referent) exprimat(ă) de un element lexical, pot exista termeni alternativi (co-hiponime, hiponime, hiperonime). O categorie lexicală are un grad ridicat de salienţă onomasiologică dacă este alegerea cea mai probabilă pentru valorile semantice pe care le exprimă, adică dacă este mai bună decît alternativele. Aşadar, într-un corpus de uz lingvistic, salienţa onomasiologică a unei unităţi precum ‘fustă’ poate fi calculată prin numărarea apariţiilor pe care *fustă* (adică potenţialele referinţe la ‘fustă’) le

[17] Pantaloni.
[18] Şort-şorturi.
[19] Bermude.
[20] Jambiere.
[21] Literalmente: pantaloni cu capse.
[22] Tricou.
[23] Bluză.
[24] Cămaşă.
[25] Top (articol vestimentar).
[26] Bluză.
[27] Maiou.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

are în corpus, după care se verifică corelaţia dintre apariţii şi lexemul 'fustă', în raport cu unităţile alternative. Astfel de termeni alternativi pot fi hiponime precum 'minijupă (minifustă)' sau 'fustă parte peste parte'[28] ori hiperonime ca 'îmbrăcăminte' (deşi alegerea ultimului termen pare mai degrabă nepotrivită în cazul lui 'fustă'). Definiţia salienţei onomasiologice include şi cazurile de sinonimie, dar nu e cazul să dezvoltăm această chestiune.

În termeni simpli, din tabelul 2 rezultă că salienţa onomasiologică a unor categorii distincte, de acelaşi nivel taxonomic, diferă considerabil. De pildă, în partea superioară a tabelului 2, 'short', 'bermuda', 'legging' şi 'jeans' sînt co-hiponime, pentru că pot fi incluse în categoria hiperonimică 'broek', 'articol vestimentar care acoperă membrele inferioare ale corpului, pantaloni'. Cu toate acestea, salienţa onomasiologică a categoriilor diferă semnificativ: cea a categoriei *jeans* este dublă faţă de cea a categoriei *legging*. Altfel spus, un posibil membru al categoriei *jeans* are o probabilitate de două ori mai mare de a fi desemnat printr-o expresie care denumeşte categoria *jeans* faţă de un membru al categoriei *legging* desemnat printr-o expresie care numeşte categoria *legging*.

O a doua observaţie cu privire la tipul conceptual de salienţă onomasiologică presupune acceptarea faptului că elementul de referinţă de la care se pleacă în determinarea salienţei onomasiologice se supune variaţiei. Datele de pînă acum prezintă doar posibilitatea ca o categorie dată, precum *legging* sau *t-shirt*, să fie aleasă ca nume pentru un anumit referent, în cazurile în care referentul este un posibil membru al categoriei. Mai precis, calculul a fost făcut pentru categorie ca întreg, adică pentru întreg ansamblul de referenţi ai categoriei. Calculul poate avea, totuşi, ca punct de plecare, un anumit subansamblu al întregii game de realizări[29] pe care le are o categorie lexicală. Problema de faţă poate fi redusă la o întrebare precum: care este probabilitatea ca membrii ansamblului leggings, considerat ca întreg calitate de întreg, să fie numiţi prin expresii care identifică cu precizie categoria 'legging'? Sau, cu alte cuvinte, avînd un subansamblu al întregului de tip *legging* (de pildă jambiere care nu coboară pînă la glezne dar nici nu sînt mai lungi decît muşchii gambelor), care este probabilitatea ca acesta să fie numit cu termenul legging sau cu unul dintre sinonime?

E limpede că răspunsul la întrebare va depinde de salienţa totală a categoriei *leggings*, aşa cum a fost ea calculată mai sus, dar ar putea depinde şi de poziţia structurală a subansamblului discutat în structura semasiologică a lui *legging*. Salienţa onomasiologică 'locală' introdusă aici ar mai putea fi numită şi 'indice de validitate' pentru un subansamblu din gama de realizări ale unei unităţi; ea arată cît de bun indice este subansamblul respectiv pentru a induce numele categoriei. Mai simplu spus, o expresie va mult mai frecvent folosită ca nume pentru un referent dat dacă referentul face parte din nucleul prototipic al gamei de realizări ale expresiei respective. Dacă, de pildă, un anumit referent aparţine nucleului unităţii x dar şi periferiei unităţii y, [atunci] e mai probabil ca x să fie numele acelui referent decît y.

[28] Engl. wrap-around skirt. Termenii populari româneşti *catrinţă* şi *fotă* exprimă cel mai bine realitatea denumită de grupul lexical din limba engleză, dar, pentru o descriere adecvată, am preferat sintagma rom. 'fustă parte peste parte' în locul unor alternative de tipul 'fotă', 'catrinţă', 'fustă petrecută şi legată în talie' (n. trad.).

[29] Engl. range of applications.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

(În acelaşi timp, pentru categoria reprezentată de x, alegerea lui x va fi o funcţie a salienţei globale, dar acesta este un aspect deja discutat).

Un exemplu simplu şi mai degrabă impresionist poate fi suficient pentru a ilustra ideea (pentru o prezentare mai detaliată a unor exemple interpretate sub aspect cantitativ vezi Geeraerts, Grondelaers, Bakema, 1994). Uzurile marginale din structura prep. ol. *over* sînt mult mai uşor de înlocuit cu termeni alternativi decît uzurile centrale. De pildă, în exemplele care ilustrează valoarea (c) a prep. *over* este mult mai potrivită expresia *aan de andere kant van* 'de cealaltă parte a'. În chip asemănător, extensiunea valorii (c), definită şi ilustrată mai jos ca (d), demonstrează că expresia alternativă *tegenover* 'vizavi, faţă în faţă' este, de departe, mai adecvată.

d) situat(ă) la capătul unui traseu virtual care pleacă direct de la rp peste un spaţiu deschis.

(13) *Martha woont over het museum*.
'Marta locuieşte peste drum de muzeu'.
(14) *Aan tafel zat Marianne over Ariane*.
'La masă, Mariana şi Ariana stăteau faţă în faţă'.
(15) *Het museum bevindt zich over de rechtbank*.
'Muzeul se află vizavi de judecătorie'.
(16) *In de erehaag stond Samuel over David*.
'La onorul pe două rînduri, Samuel era faţă în faţă cu David'.

Noţiunea de salienţă onomasiologică locală poate avea două interpretări diferite, care implică deosebire asemănătoare celei dintre polisemie şi vag, discutată mai sus în relaţie cu noţiunea de prototipicitate. Subansamblul referenţial din gama de realizări ale unei unităţi lexicale care este luat ca punct de pornire pentru calcularea salienţei onomasiologice locale poate sau nu poate corespunde unuia dintre sensurile acelei unităţi. Nu există nici un motiv pentru a restrînge cercetarea salienţei onomasiologice doar la subansamblurile care corespund în mod obişnuit cu 'sensurile'. Acest aspect nu se datorează doar (aşa cum s-a menţionat) faptului că deosebirea între înţelesuri (care evidenţiază polisemia) şi simplele subansambluri referenţiale (care ilustrează vagul) este instabilă, ci şi faptului că cercetările teoretice asupra prototipurilor au stabilit cu certitudine că pînă şi referenţii care nu constituie, în sens restrîns, un 'înţeles' (de pildă, membrii centrali ai categoriei) pot juca un rol important în structura semantică a unei unităţi lexicale. Înţelesurile a căror salienţă onomasiologică locală este calculată nu trebuie să fie doar denotative; orice noţiune semantică exprimată lexical (fie aceasta de natură denotativă, emotivă, stilistică sau discursivă) poate fi luată în considerare.

6. Salienţa structurală

Să revenim acum asupra celei de-a treia perspective majore inventariate mai sus. O viziune pur structurală a relaţiilor onomasiologice presupune existenţa unei relaţii reciproce între categoriile lexicale. În conformitate cu această perspectivă, efectele de salienţă vor ţine de importanţa dimensiunilor distinctive care permit realizarea deosebirilor între categorii. O trăsătură sau o dimensiune semantică va fi salientă din punct de vedere structural dacă apare frecvent în structura lexicului; de fapt, structura în sine coincide cu totalitatea relaţiilor distinctive din lexic.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

Să luăm ca exemplu cîmpul lexical al denumirilor belgiene actuale pentru bere (v. Geeraerts 1999a). Metodologia poate fi rezumată astfel: cu cît o anumită trăsătură este mai prezentă în denumirile pentru bere, cu atît este mai salientă din punct de vedere cognitiv. De pildă, dacă aromele de fructe nu apar niciodată în denumirile tipurilor de bere care conţin astfel de arome, înseamnă că aroma de fructe nu este o trăsătură predominantă a respectivelor tipuri de bere. Desigur că trebuie să dăm dovadă de mai multă precizie în a afirma ce se înţelege prin trăsătură sau dimensiune distinctivă 'exprimată în denumirile tipurilor de bere'. De cele mai multe ori nu întîmpinăm nici o dificultate: dacă într-o denumire se face referire la ol. *kriek* şi dacă se ştie că kriek este numele unui soi de cireşe, atunci se poate concluziona cu uşurinţă că adaosul de suc de cireşe este menţionat în denumirea berii. În alte cazuri, referinţa este mai indirectă. Iată şi un exemplu sugestiv: în Belgia francofonă se produce o bere cu aromă de piersici denumită *La pécheresse*, care, în traducere, înseamnă '(femeie) păcătoasă'. În acelaşi timp, observînd că termenul francez pentru 'piersică' este *pêche*, devine clar că denumirea se bazează pe un joc de cuvinte prin care se face o referire indirectă la prezenţa aromei de piersică.

În general, o trăsătură este exprimată de un nume (sau de o parte a unui nume) atunci cînd acel nume (sau partea sa relevantă) apare doar în corespondenţă cu trăsătura respectivă. Această observaţie poate fi susţinută cu mai multe exemple. Faptul că un tip de bere are o concentraţie scăzută de alcool poate fi exprimat direct prin expresii precum *alcoholarm* 'cu o concentraţie mică de alcool' sau *alcoholvrij* 'fără alcool'. Referinţa indirectă se manifestă în unităţi precum *tafelbier* 'bere de masă' care semnalează o concentraţie mică de alcool[30] şi, în consecinţă, face parte doar din grupul tipurilor de bere cu o concentraţie foarte mică de alcool. De asemenea, *lambiek* şi *geuze* pot fi considerate expresii care pun în evidenţă proprietatea de 'fermentaţie spontană' a berii astfel încît aceste unităţi apar doar în denumirile tipurilor de bere cu acest specific.

Tabelul 3. Salienţa specifică unor modele de trăsături referenţiale din cîmpul denumirilor belgiene pentru bere

TRĂSĂTURĂ REFERENŢIALĂ	FRECVENŢĂ REFERENŢIALĂ	DENUMIRI SPECIFICE
grîu (în loc de secară)	139	91 (65,5%)
concentraţie mică de alcool	110	25 (22,7%)
bere de sezon	86	86 (100%)
adaos de plante aromatice	59	4 (6,8%)
aromă de căpşuni	40	38 (95%)
aromă de cireşe	19	18 (94,7%)
bere trapistă[31]	16	16 (100%)

În conformitate cu aceste precizări, putem afirma că nu toate trăsăturile berii au aceeaşi importanţă. Există diferenţe notabile în ceea ce priveşte exprimarea

[30] Engl. „the light character of beer".

[31] Engl. trappist beer. Denumirea este motivată de faptul că, în Belgia şi în Olanda, berea respectivă este produsă de călugării cistercieni (Ordo Cisterciensis Strictioris Observantiae) numiţi trapişti. Pentru detalii, vezi, de pildă, www.trappistbeer.net.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

caracteristicilor în denumirile pentru bere. În tabelul 3 sînt prezentate deosebirile de salienţă între modele. Datele pot avea următoarea interpretare. Prima coloană de cifre indică numărul mărcilor de bere ale căror trăsături sînt menţionate în partea stîngă. Coloana cea mai din dreapta indică cîte dintre aceste mărci au o denumire care se referă în mod direct sau indirect la trăsătura cu pricina. În coloana dreaptă, relaţia dintre cifre şi procente indică ce trăsături au rol distinctiv. De pildă, originea trapistă a berii pare să fie foarte apreciată, în timp ce adaosul de plante aromatice nu pare să fie o trăsătură definitorie.

În domeniul relaţiilor spaţiale, salienţa trăsăturilor devine semnificativă pentru a diferenţia importanţa unor dimensiuni precum forma sau mişcarea, geometria sau rolul observatorului în relaţie cu obiectele (sau chiar cu limbile). (Vezi Taylor 1988 pentru o sinteză privind posibilele dimensiuni relevante).

7. O tipologie a salienţei lexicologice

Prin rezumare, sînt prezentate şi definite fiecare dintre cele şapte cazuri importante de salienţă lexicologică. De asemenea, este sugerat cîte un nume scurt pentru fiecare tip în parte, aceste nume fiind, desigur, simple sugestii care trebuie privite cu grijă în lipsa unei terminologii lexicologice uniforme.

1. Salienţă perspectivală: *evidenţiere*[32]
= diferenţele de atenţie perspectivală asociate unor părţi ale faptului de realitate extralingvistică evocat de un anumit concept.

2. Salienţă semasiologică paradigmatică: *prototipicitate*[33]
= importanţa structurală predominantă a anumitor sensuri sau membri din gama semasiologică de realizări ale unei categorii lexicale.

3. Salienţă semasiologică sintagmatică: *canonicitate*[34]
= ocurenţa dominantă a cadrelor specifice de selecţie – restricţie din gama de realizări sintagmatice ale unei valori paradigmatice specifice unei categorii lexicale.

4. Salienţă onomasiologică formală: *prevalenţă sociolingvistică*[35]
= preferinţa pentru o unitate lexicală, în comparaţie cu sinonimele ei, într-o anumită varietate de limbă sau într-un anumit context pragmatic.

5. Salienţă onomasiologică categorială globală: *fixare*[36]
= preferinţa pentru o anumită categorie lexicală ca desemnare a gamei de realizări în întregul ei.

6. Salienţă onomasiologică categorială locală: *indice de validitate*[37]
= preferinţa pentru o anumită categorie lexicală specifică ca desemnare a unui subansamblu din gama de realizări.

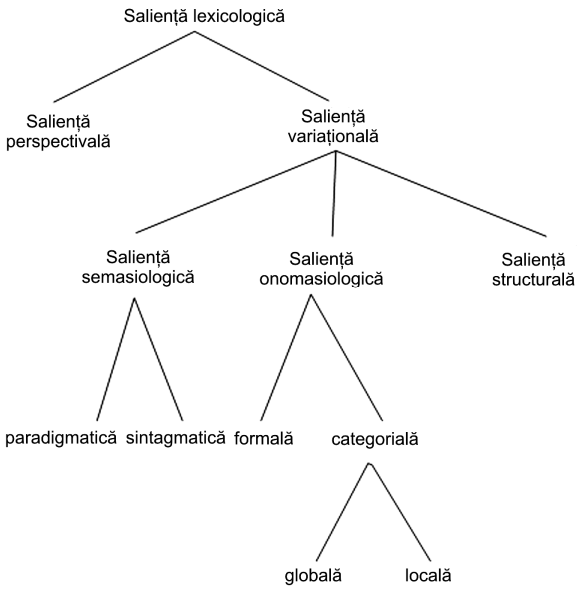
[32] Engl. highlighting.
[33] Engl. prototipicality.
[34] Engl. canonicality.
[35] Engl. sociolinguistic prevalence.
[36] Engl. entrenchment.
[37] Engl. cue validity.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

7. Salienţă structurală: *distinctivitate*[38]
= recurenţa predominantă a unei dimensiuni semantice sau a unei trăsături sematice ca dimensiune sau trăsătură distinctivă din structura semantică a vocabularului.

Prin schematizare, cele şapte tipuri de salienţă lexicală sînt prezentate cu relaţiile lor taxonomice reciproce în imaginea de mai jos.

În acest punct, am putea încerca să schematizăm cele şapte tipuri de salienţă în raport cu triunghiul semiotic din secţiunea 3. Oricum, este recunoscută neputinţa de a reprezenta relaţii lingvistice mai complexe printr-un triunghi semiotic. A se vedea Hofmann (1993) pentru un istoric al chestiunii, în comparaţie cu Geeraets (1983b).

Schema 2. Relaţiile taxonomice între diverse tipuri de salienţă lexicologică

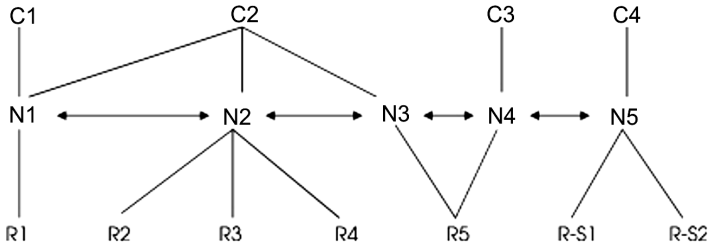
O încercare (şi nimic mai mult) de a reprezenta grafic cele şase tipuri de salienţă variaţională poate avea la bază schema 3. În schema 3 se disting trei planuri de analiză: planul cuvintelor (C), planul noţional al înţelesurilor pe care le pot avea cuvintele (N) şi planul referenţilor care corespund înţelesurilor (R). Cuvîntul C2 este polisematic; C1 şi C2 sînt sinonime în ceea ce priveşte înţelesul N1. Gama de referenţi ai cuvintelor se poate suprapune şi în alt caz decît cel de sinonimie: R5 poate fi conceptualizat atît ca N3 cît şi ca N4 (ca atunci cînd o fustă scurtă parte peste parte[39] este numită fie 'minijupă', fie 'fustă parte peste parte').

[38] Engl. distinctiveness.
[39] Engl. wrap-around skirt. Vezi şi nota 27.

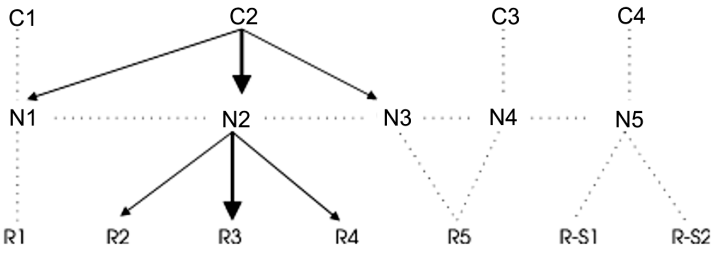
BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

Gama referențială a lui N5 este reprezentată într-un mod special pentru a evidenția contextul sintagmatic S în care apar referenții lui N5. Săgețile orizontale reprezintă trăsăturile care fac diferența între noțiunile N. Efectele de salienţă pot fi reprezentate prin linii îngroşate; deosebirile dintre salienţa onomasiologică şi cea semasiologică sînt reprezentate prin săgeți îndreptate, după caz, în sus sau în jos.

În schemele de la 4 la 9 sînt reprezentate cele şase tipuri de salienţă variațională, pornindu-se de la schema 3. (Segmentele irelevante ale schemei sînt reprezentate prin linii punctate). Schema 4 arată că N2 (față de N1 sau N3) este înțelesul prototipic al C2 şi că R3 (față de R2 şi R4) este referentul prototipic al C2. Schema 5 arată că R-S1 este contextul sintagmatic canonic pentru N5. Schema 6 reprezintă un context sociostilistic în care C2 este sinonimul predominant pentru N1. Schema 7 arată că C4 este o categorie mai bine fixată decît C1, în sensul că C4 este mai uşor de folosit (în acele cazuri în care poate fi, în principiu, întrebuințat) decît C1 (în cazurile în care este vorba despre o categorie relevantă). Schema 7 nu include cazurile în care C1 şi C4 se suprapun, dar o comparație a valorilor fixate poate fi la fel de bine pusă în discuție într-o asemenea situație. Schema 8 demonstrează că R5 are un indice de validitate mai ridicat în raport cu N4 decît cu N3, ceea ce înseamnă că C3 este mai degrabă folosit pentru a categoriza pe R5 decît C2. Schema 9 arată că dimensiunile sau trăsăturile care fac deosebirea între N3 şi N4 au o importanță structurală mai mare decît altele (pentru că apar şi în alte părți ale vocabularului).

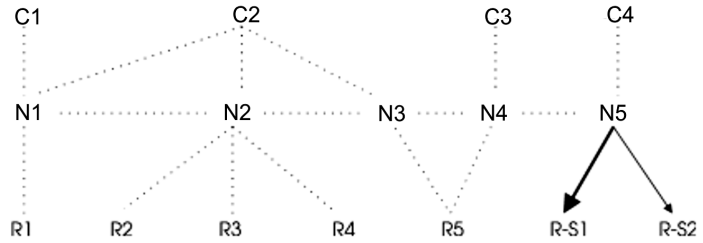

Schema 3. Rețeaua-model de reprezentare a fenomenelor de salienţă

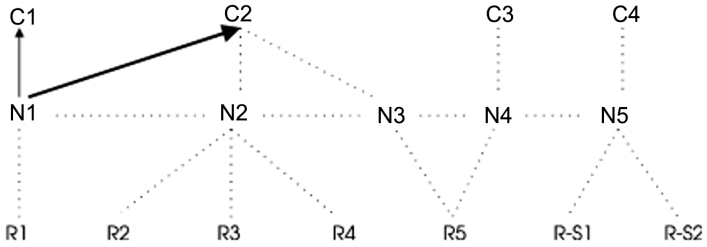

Schema 4. Reprezentarea schematică a salienței semasiologice paradigmatice

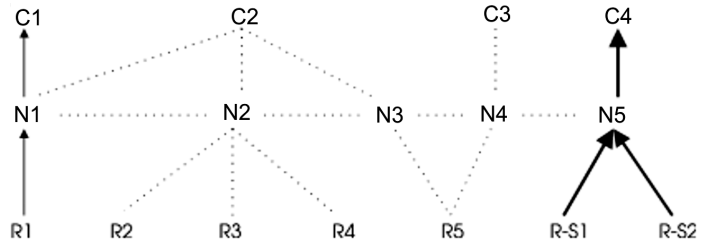
BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

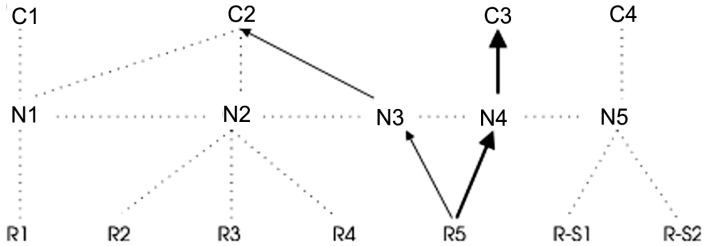
Schema 5. Reprezentarea schematică a salienței semasiologice sintagmatice

Schema 6. Reprezentarea schematică a salienței onomasiologice formale

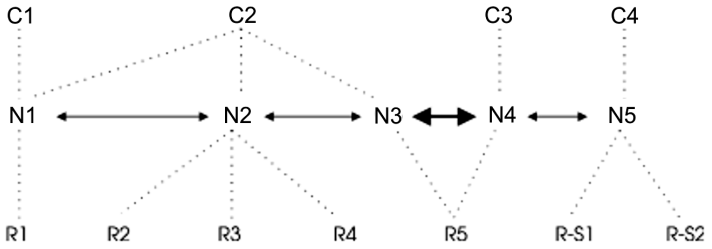

Schema 7. Reprezentarea schematică a salienței onomasiologice categoriale globale

Schema 8. Reprezentarea schematică a salienței onomasiologice categoriale locale

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

Schema 9. Reprezentarea schematică a salienței structurale

8. Salienţă şi zăpadă

Clasificarea din paginile anterioare este, fără îndoială, doar un prim pas către o descriere exhaustivă şi sistematică a salienței lexicologice. Acest prim pas a fost făcut cu scopul de a lămuri problema, dar ar fi interesantă o completare prin adoptarea unei perspective uşor diferite: ar putea clasificarea aduce o lumină nouă asupra altor fenomene lingvistice?

Să luăm ca exemplu problema universaliilor noționale. Dacă universaliile semantice sînt mai degrabă universalii statistice decît absolute, noțiunea de salienţă semantică se va dovedi hotărîtoare în stabilirea universalității statistice a următorului aspect: e posibil ca unele fenomene semantice de natură cognitivă să fie saliente în limbi neînrudite genetic. Dezbaterile legate de specificul cultural (contrapunctul logic al problemei univesalității) presupun raportarea la fenomenele de salienţă. Să examinăm, pentru a lua în discuție un exemplu clasic din tezaurul lexicologic, existența în vocabularul eschimoşilor a unor cuvinte diverse pentru zăpadă. Pentru moment să presupunem că există nici o problemă de ordin empiric ridicată de afirmația lui Boas (1911), conform căreia eschimoşii au patru cuvinte pentru zăpadă în timp ce englezii şi aztecii au doar unul (vezi Martin 1986). Boas menționează următoarele patru cuvinte:

aput ‘strat de zăpadă’[40]
gana ‘ninsoare’[41]
piqsirpoq ‘zăpadă viscolită’[42]
qimuqsuq ‘viscol’[43]

S-a arătat în mod repetat că aceste exemple nu presupun că oamenii nu pot face deosebiri între diverse feluri de zăpadă doar pentru că sînt vorbitori de limbă engleză. De pildă, Clark & Clark (1977: 555) atrag atenția asupra faptului că schiorii englezi experimentați folosesc anumite cuvinte pentru zăpadă, cum ar fi ‘powder’, ‘corn’, ‘ice’. Mai mult decît atît, există întotdeauna posibilitatea apariției *ad hoc* a unor cuvinte compuse sau grupuri de cuvinte: ‘snow glue’, ‘drizzle snow’, ‘icicle flakes’, precum şi traducerile cuvintelor eschimose de mai sus (‘falling snow’, etc.). Posibilitățile de expresie ale unei limbi nu sînt restrînse doar la lexic după cum nici

[40] Engl. ‘snow on the ground’.
[41] Engl. ‘falling snow’.
[42] Engl. ‘scurrying snow’.
[43] Engl. ‘snowstorm, blizzard’.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

posibilităţile de conceptualizare ale vorbitorilor unei limbi nu sînt restrînse doar la ceea ce face parte din lexiconul mental. Acest punct de vedere nu exclude totuşi existenţa unor deosebiri culturale între eschimoşi şi azteci. Salienţa cognitivă a unei noţiuni precum 'falling snow' ar putea fi mai mare pentru eschimoşi decît pentru azteci: este clar că primii vor conceptualiza mult mai repede şi mai uşor o anumită substanţă albă ca 'falling snow' decît doar ca 'snow'.

Conform clasificării din această lucrare, o astfel de presupunere poate fi transpusă în ipoteza că fixarea (salienţa onomasiologică categorială globală a) lui 'falling snow' va fi mare la eschimoşi decît la azteci.

Relaţia dintre salienţă şi universalii mai poate fi privită şi dintr-o altă perspectivă. În lucrarea ei despre universaliile semantice, Wierzbicka (1992) demonstrează că anumite concepte abstracte precum emoţiile sau noţiunile morale pot avea un specific cultural; în acelaşi timp ea subliniază că posibilitatea de exprimare, în orice limbă, a unor astfel de concepte se realizează prin intermediul unui metalimbaj independent de limbă: oricît de specific ar fi un termen din punct de vedere cultural, el poate fi transpus în 'alfabetul gîndirii umane' pe care cercetătoarea l-a examinat vreme de mai multe decenii. Prin urmare, paginile anterioare sugerează o anumită modalitate de examina acest 'alfabet al gîndirii umane' în completarea demersului analitic propus de Wierbicka: dacă aceste noţiuni au statutul de universitalitate care li se atribuie, atunci, într-un fel sau altul, ele ar trebui să aibă un grad ridicat de salienţă lexicologică în mai multe limbi naturale.

Problema universalităţii aduce în discuţie şi problema formelor prelingvistice de salienţă, mai precis corelatele obiective ale fenomenelor lingvistice. În ce măsură este categorizarea lingvistică determinată de structura lumii în sine sau măcar de structura aparatului nostru perceptiv? Dacă numirea îşi are adesea originea într-un act de percepţie, atunci cum anume proprietăţile independente ale acestor acte perceptuale influenţează fenomenele lingvistice? Tipologia prezentată aici se delimitează de aceste forme perceptuale de salienţă, dar aceasta nu înseamnă că este exclusă posibilitatea existenţei unui nivel pre-lingvistic de salienţă. Mai curînd, o cercetare cognitivă asupra limbii va trebui să ia în considerare şi impactul unei astfel de salienţe pre-lingvistice. Cu toate aceastea, scopul acestui articol nu este de a dezbate chestiunea respectivă; înainte ca cineva să înceapă a căuta explicaţii pentru fenomenele lingvistice, fenomenele în sine trebuie clarificate.

N. red. Textul reprezintă capitolul al IV-ea din Dirk Geeraerts, *Words and Other Wonders. Papers on Lexical and Semantic Topics*, Mouton de Gruyter, Berlin/ New York, 2006, p. 86-108. Traducere în limba română, note şi comentarii de Ioan Milică.

Bibliografie

Baldinger, Kurt, *Semantic Theory. Towards a Modern Semantics*, Basil Blackwell, Oxford, 1980.

Berlin, Brent, "Ethnobiological classification" în Eleanor E. Rosch şi Barbara B. Lloyd (editori), *Cognition and Categorization*, NJ: Lawrence Erlbaum, Hillsdale, 1978, p. 9–26.

Boas, Franz, "Introduction" în *Handbook of American Indian Languages,* Government Printing Office, Washington DC, 1911, p. 1–83.

Clark, Herbert H., Clark, Eve V., *Psychology and Language*. *An Introduction to sycholinguistics*, Harcourt Brace Jovanovitch, New York, 1977.

Geeraerts, Dirk, Review of Kurt Baldinger, *Semantic Theory*, *Lingua*, 60, 1983b, p. 231–238.

Geeraerts, Dirk, "Prospects and problems of prototype theory", *Linguistics*, 27, 1989c, p. 587- 612.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)

Geeraerts, Dirk, "The semantic structure of Dutch *over*", *Leuvense Bijdragen*, 81, 1992a, p. 205-230.
Geeraerts, Dirk, "Vagueness's puzzles, polysemy's vagaries", *Cognitive Linguistics*, 4, 1993a, p. 223–272.
Geeraerts, Dirk, Grondelaers, Stefan, Bakema, Peter, *The Structure of Lexical Variation. Meaning, Naming, and Context*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 1994.
Geeraerts, Dirk, "Beer and semantics" în Leon De Stadler şi Chris Eyrich (editori), *Issues in Cognitive Linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 1999a, p. 35-55.
Hofmann, Thomas R., *Realms of Meaning. An Introduction to Semantics*, Longman, London, 1993.
Katz, Jerrold J., Fodor, Jerry A., "The structure of a semantic theory", *Language*, 39, 1963, p. 170-210.
Kleiber, Georges, *La Sémantique du Prototype. Catégories et Sens Lexical*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990.
Lakoff, George, *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, The University of Chicago Press, Chicago, 1987.
Langacker, Ronald, *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 1990a.
Quadri, Bruno, *Aufgaben und Methoden der Onomasiologischen Forschung*, Francke, Bern, 1952.
Talmy, Leonard, "Figure and ground in complex sentences" în Joseph H. Greenberg (ed.), *Universals of Human Language 4. Syntax*, Stanford University Press, 1978, p. 625–649.
Taylor, John, "Contrasting prepositional categories: English and Italian", în Brygida Rudzka–Ostyn (ed.), *Topics in Cognitive Linguistics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1988, p. 299– 326.
Taylor, John, *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*, Clarendon Press, Oxford, 1989.
Taylor, John, "How many meanings does a word have?", *Stellenbosch Papers in Linguistics*, 25, 1992, p. 133–168.
Vandeloise, Claude, "Methodology and analyses of the preposition *in*", *Cognitive Linguistics*, 5, 1994, p. 157–184.
Wierzbicka, Anna, *Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*, Oxford University Press, Oxford, 1992.

BDD-A2512 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 04:09:15 UTC)